กะพรุนน้ำจืด

ช. สุวัตถิ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2502 ได้ไปดูการจัดงานวิทยาศาสตร์ ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย (ซึ่งจะเปิดแสดงในวันที่ 5 — 9 พฤศจิกายน 2502) บังเอิญเหลือบไปเห็นแมง[1] ตัวเล็กๆ ขนาดครึ่งนิ้วหลายตัว สีขาวว่ายกระเพื่อม ๆ อยู่ใต้น้ำในแก้ว ทำให้นึกถึงกะพรุนน้ำจืดในฟิลิปปินส์ (*1*) อันเป็นรายงานแรกที่เคยเห็น ส่วนรูปร่างนั้นละม้ายคล้ายคลึงกับกะพรุนในหนังสือของเฮกเนอร์ (*2*) ขนาดตัวก็ราว ๆ กัน

"กะพรุนน้ำจืด" ที่เห็นนี้ ตามคำบอกเล่าของอาจารย์ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ว่าคนเลี้ยงปลาเงินปลาทอง ที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิเห็นตัวขาว ๆ ว่ายลอยไปมาในอ่างปลา เข้าใจว่าเป็นเชื้อโรค ก็จะตักทิ้ง พอดีมีคนไปพบเข้าเลยขอมา เอาเลี้ยงไว้วันแรก ๆ ให้ลูกน้ำมันกิน ดูท่าทางอึกอักและตายไป 1 — 2 ตัว ต่อมาเปลี่ยนเป็นลูกไร *(Moina sp.)* ท่าทางสบายดีและกินเรื่อย ๆ โดยไม่กังวลถึงน้ำที่เลี้ยงนัก แต่ถ้าเพิ่มน้ำเข้าและถ่ายออกหมุนเวียนเปลี่ยนกัน หรือเติมออกซิเจนให้แล้ว จะอยู่ได้นานพอดู เป็นที่น่าพอใจ

กะพรุนเป็นสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง รูปร่างเหมือนฝาชีครอบอาหาร ประกอบด้วยเยื่อ 2 ชั้น คือชั้นในและชั้นนอก ระหว่างเยื่อ 2 ชั้นนี้ มีวัตถุชนิดหนึ่งแทรกอยู่ แลดูตัวอ่อนและใสคล้ายวุ้น โดยมากสีขาว แต่บางชนิดก็เป็นสีน้ำตาลอ่อน ๆ ตามปกติอยู่ในทะเล

กะพรุนในสกุล *Gonionemus* ตามหนังสือเฮกเนอร์ที่กล่าวแล้ว ว่าพบทั่วไปตามฝั่งทะเลตะวันออกของประเทศสหรัฐอเมริกา และ *G. murbachii* จะพบเป็นจำนวนมากในบ่อปลาไหล[2] ที่ วูด'ส โฮล สหรัฐอเมริกา ความเป็นกะพรุนน้ำจืดของ *Gonionemus* จึงควรระงับไป

---

1 คำว่า "แมง" ใช้เรียกสัตว์หลายอย่างต่างชนิดกัน เช่น แมงกะชอน แมงดา และแมงคาเรือง ส่วนกะพรุนนี้ ชาวจันทบุรีเรียก "แมงกะพรุน"

2 ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นบ่อปลาไหลทะเล ที่ วูด'ส โฮล ใกล้บอสตัน รัฐแมสสาจูเซ็ทส์.

ครั้นเมื่อ "กะพรุน" และ "หวีวุ้น" ของ ยิคสัน (3) ดู ปรากฏว่า ได้พบกะพรุนตัวเล็ก ๆ เมื่อปี ค.ศ. 1880 ในอ่างปลูกบัว *Victoria regia* ของสวนพฤกษชาติ ที่ รี เย็นต์ส ปาร์ค กรุงลอนดอน เป็นครั้งแรก และได้ชื่อ *Limnocodium sowerbyi* ต่อมาได้พบในอ่างปลูกบัวเหมือนกัน ใน ปาร์ค เดอ ลา แบต์ ด' ออร์ ที่ ลิอองส์ ในเวลาที่พบครั้งนั้น นับเป็นกะพรุนน้ำจืดที่รู้จักกันจึงช่วยกระตุ้นความสนใจเป็นอย่างมาก

กะพรุนน้ำจืด (*Limnocodium*) ชนิดนี้มีโค้งหลังค่อนข้างแบน ริมเรียบและหนวดตามริมตัวมาก ปากห้อยยาว สี่เหลี่ยม ให้เห็นเป็นสี่ริมผีปาก มีคลองตามแนวรัศมี 4 คลอง และมีอวัยวะเพศผู้ (บังเอิญตัวอย่างที่เก็บได้เป็นตัวผู้ทั้งสิ้น) คล้ายถุง ติดตรงกึ่งกลางของคลองตามรัศมี ลักษณะดังกล่าวแล้ว พอจัดให้อยู่ในวงศ์ Olindiidae ได้

ส่วนชีวประวัติของ *Limnocodium* นั้นยังไม่ทราบ เป็นแต่ได้พบรูป (ไฮดรอยด์) ปลาดติดตามรากผักตบ ซึ่งอยู่ในถังเดียวกับกะพรุนนั้น อันอาจจะเป็นทางให้สันนิษฐานว่าเป็นการเติบโตระยะหนึ่ง และการที่พบกะพรุนในถังน้ำของสวนพฤกษชาติ โดยไม่รู้ถิ่นฐานบ้านเกิด ทั้งมีความสัมพันธ์กับบัววิคตอเรียด้วย ช่วยส่อให้เข้าใจว่าแหล่งที่อยู่เดิมน่าจะเป็นเขตร้อนของอเมริกาใต้

สำหรับ *Limnocnida tanganyicae* เป็นกะพรุนน้ำจืดที่น่าเอาใจใส่อีกชนิดหนึ่ง เส้นผ่าศูนย์กลางลำตัวราว 7/8 นิ้ว พบในทะเลสาบแทนกายิกา และวิคตอเรีย ไนแอนซา ของแอฟริกากลาง ต่อมากะพรุนสกุลนี้ได้มีผู้พบในแม่น้ำไนเยอร์ด้วย มันแตกต่างกับกะพรุนชนิดแรก (*Limnocodium*) ที่กล่าวแล้ว ตรงมีช่วงปากสั้นเหมือนคอลลาร์ (คอเสื้อ) ช่องปากกลม กว้าง ประมาณ 2/3 ของโค้งตัว และข้อสำคัญอื่นๆอีกหลายประการ การที่พบกะพรุนน้ำจืดในทะเลสาบแทนกายิกานี้ เป็นข้อสนับสนุนว่า ครั้งหนึ่งคงเป็นทะเลทั่วทวีปแอฟริกา แต่ความเห็นดังกล่าวนี้เกิดมีความเห็นขัดแย้งจากหลายด้านด้วยกัน

ครั้นวันที่ 10 พฤศจิกายน 2502 ขณะที่นั่งชมโทรทัศน์ ช่อง 4 เวลาราว 21.30 น. เป็นรายการข่าวสารคดีจากญี่ปุ่น (ด้วยความร่วมมือ ของสถาน เอกอัคร ราชทูต ญี่ปุ่น ในกรุงเทพ ฯ) ถ่ายทำเป็นภาพยนต์ ว่าญี่ปุ่นได้พบกะพรุนน้ำจืด เห็นเคลื่อนไหวอยู่ใต้น้ำ ขนาดเล็กราว 1 ซม. มีผู้สนใจไปชมกัน (ชื่อเมืองที่พบและศาสตราจารย์ที่ศึกษา จำไม่ได้) แถมยังบอกว่าเมื่อราว 30 ปีก่อน

ก็เคยพบ (ในญี่ปุ่น) ครั้งหนึ่ง เพิ่งจะมาพบอีกคราวนี้เอง และมักพบปลายฤดูร้อนต่อต้นฤดูหนาว (เห็นจะเป็นฤดูใบไม้ร่วง) การที่พบกะพรุนน้ำจืดนี้ นับเป็นข่าวได้

ต่อวันที่ 11 ธันวาคม 2502 จึงมีโอกาสได้พบ ศาสตราจารย์ คลุ้ม วัชโรบล (ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย) ซึ่งกรุณาบอกชื่อกะพรุนน้ำจืดที่พบในเมืองไทยว่า *Craspedacusta* sp. อันเป็นชื่อใหม่ของ *Limnocodium* ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น และยังแนะนำให้ดูตามใต้ใบบัว อาจพบในรูปทรงกระบอกได้ เป็นที่น่าสังเกตอยู่

นอกจากเอกสารที่อ้างมาข้างต้นแล้ว ยังมีหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ที่ควรเขียนไว้ด้วยคือ Freshwater jellyfish rocords since 1932 โดย W.L.Schmitt, ใน American Naturalist, Jan-Feb. 1939 ซึ่งผู้เขียนไม่มี จึงขอบันทึกเรื่องกะพรุนน้ำจืดไว้ก่อนชั้นหนึ่ง เพราะไม่ทราบว่าเมื่อไรจะได้เห็นอีก

เอกสารอ้างอิง

(1) Roxas, H.S. 1936 Fresh-water jellyfish in the Philippines. Philippine J. Sci. 60 (1) : 37–43.

(2) Hegner, R.W. 1927 *College Zoology* pp. 115–117

(3) Hickson, S.J. 1932 Coelenterata and Ctenophora, in *Cambridge Natural History*, *I*, pp. 291–294.